

OPINIONSBILDARE DÅ OCH NU

Elin Wägner-dagarna 2015
om Elin Wägner och hennes journalistiska medsystrar

Elin Wägner-sällskapets Väckarklocka 2015
Ebba Witt-Brattström

Rapport
från Elin Wägner-dagarna
S:t Sigfrids folkhögskola
12-13 september 2015

Välkommen!

Det var ett myller av folk som hälsade på gamla vänner från tidigare år eller bekantade sig med nya när deltagarna i årets Elin Wägner-dagar på S:t Sigfrid samlades lördag morgon. 53 personer mötte upp, där av tre män varav två satt i Sällskapets styrelse och en var gift med förra ordföranden. Man kan undra över hur könsfördelningen sett ut om temat varit man och journalist?

Sällskapets ordförande Ann-Margreth Willebrand hälsade välkommen liksom folkhögskolans rektor Anders Gustafsson, som berättade lite om skolans anknytning till Elin Wägner. Mer finns att läsa på folkhögskolans hemsida.

Uppgifterna för rapporten delades ut till mer eller mindre frivilliga rapportörer och vi satte oss tillrätta för att lära oss mer om de tidiga kvinnliga journalisterna.

Ann-Margreth Willebrand och Anders Gustafsson.

**Deltagarna samlade i konferensrummet.
I förgrunden Solveig Hammarbäck.**

Wendela Hebbe –Sveriges första kvinnliga journalist, pionjär med socialreportage /Ami Lönnroth

Ami Lönnroth

Margit Forsström rapporterar:

Ami Lönnroth, själv en välkänd journalist och författare från Göteborg, nu bosatt i Södertälje, talade mycket engagerat och medryckande om Wendela Hebbe, som kallas för Sveriges första kvinnlig journalist och pionjär inom den journalistiska genren socialreportage.

Ami Lönnroth presenterade Wendela Hebbe (1808-99) som "Prästdottern från Jönköping som blev mediadrottning i Stockholm". Bakom denna något braskande rubrik döljer sig ett synnerligen intressant och för tiden ovanligt levnadsöde. Wendela var prästdotter och växte upp i Jönköping. Mannen hon gifte sig med, Clemens Hebbe, var bl.a. jurist. De fick tre döttrar men han lämnade familjen 1839 då han eftersöktes för bedrägligt beteende, bl.a. beträffande optionsaffärer. Han emigrerade till Amerika där han framgångsrikt engagerade sig i det pågående presidentvalet.

Wendela Hebbe fick sälja hemmet och gjorde en för tiden anmärkningsvärd yrkeskarriär för en kvinna. Hon startade en skola i Jönköping för att klara försörjningen för sig och barnen. Hon uppmärksammades och uppvaktades av den 26 år äldre biskopen i Växjö Esaias Tegnér, som även i ett kritiskt skede bistod henne med ett lån. Även Almqvist blev en mycket god vän till Wendela innan han flydde till Amerika för att undgå sina gäldenärer.

Wendela flyttade till Stockholm och fick anställning på Aftonbladet hos Lars Johan Hierta. Han fann henne vacker och bildad. Hon började arbeta med översättningar, bl.a. av Dickens böcker, och utgivningen av Hiertas läsebibliotek, små häften med romaner som kom ut i tryck. Så småningom fick Wendela ansvar för "recensionsdepartementet", d.v.s. kultursidan. Hon skrev också socialreportage, bl.a. "Träskgatan 13", och tog starkt intryck av den usla situationen för de fattiga i samhället. För att verkligen nå ut med sitt budskap gav hon reportagen en journalistisk vinkling.

I detta avseende kan man dra paralleller till Elin Wägner, som också ville väcka opinion genom sitt skrivande. Genom boken *Pennskaftet* gav hon namn åt de yrkesverksamma kvinnliga journalisterna.

Wendela Hebbe bodde på olika adresser i Gamla stan och slutligen flyttade hon in i Hiertas hus och hon fick med honom en son, som hon födde utomlands och som i växte upp hos en familj i Tyskland innan han kunde tas om hand av modern.

Närmaste jämförbar med Wendela Hebbe karriärmässigt bland samtida kvinnor är Fredrika Bremer (1801-65), som gav ut flera

böcker med socialt engagemang och som skrev reportage från sina många resor, bl.a. i *Nya världen*.

Till 200-års minnet av Wendelas födelse 2008 kom boken *Empati och engagemang – en kvinnolinje i svensk journalistik* med Ami Lönnroth som redaktör. I boken medverkar flertalet av våra mest kända kvinnliga journalister och författare med intresse för kvinnors betydelse i samhället – då och nu. Här publiceras även ett av Wendela Hebbes socialreportage från hennes tid på Aftonbladet.

I samband med jubileet instiftades ett pris på 50 000 kr, som delas ut till kvinnlig eller manlig journalist för bra socialreportage. Ami Lönnroth påpekade att det i dagsläget märks en ökning av socialreportage i press och medier, vilket kan relateras till eländet i världen.

Wendela Hebbes hus i Södertälje låg nerplockat och magasinerat i många år. Tack vare idéella krafter, som sedan mitten av 1970-talet arbetat för att rädda Wendela Hebbes hus, återuppfördes detta 1995 – 98 på en ny plats vid Slussen i Södertälje. 1983 bildades föreningen Wendelas vänner. Ovanvåningen är inredd som museum. Sommartid spelas teater i trädgården, ofta med tema kring Wendela och dottern Signe. Ami Lönnroth ansvarar nu för museet.

Förra året gjorde Elin Wägner-sällskapets medlemmar ett uppskattat besök på museet i Södertälje i samband med resan till avtäckningen av Elin Wägner statyn i Stockholm.

Elin Wägner som litteraturkritiker i Tidevarvet / Peter Forsgren

Peter Forsgren

Annika Sherwin rapporterar:

Elin Wägner var redaktör för tidningen *Tidevarvet* mellan åren 1923 till 1929, hon fortsatte att skriva i tidningen fram till 1936 då den lades ned. Peter Forsgrens anförande handlade om Elin Wägner som litteraturkritiker. Hon medverkade under åren på *Tidevarvet* med omkring 600 texter, några av hennes noveller publicerades där och två romaner. Ett femtiotal av hennes bidrag till tidningen var litteraturkritiska texter. *Tidevarvet* var en politisk radikal veckotidning för kvinnor av kvinnor (även om män också medverkade i tidningen), de frågor som togs upp behandlade kvinnors villkor i samhället, genuspolitiska frågor, som vi säger idag. Det första året medverkade Klara Johansson, som krönikör, hon var tidens ledande kvinnliga litteraturkritiker. Männen var ju tidens smakdomare med kritikern Fredrik Böök i spetsen, men nu hade kvinnorna börjat sitt intåg även på detta område.

Ulla Isaksson har skrivit om Elin Wägner att hon skrev "som om liv och verk är sammanvävda i ett stycke". Det kom jag att tänka på när jag lyssnade på Peters Forsgren,

han tog upp fyra författare som Elin hade recenserat; det var Fredrika Bremer, Ellen Key, Selma Lagerlöf och Sigrid Undset. Ett par var ju författare som Elin kände personligen och de andras texter hade säkerligen inspirerat henne i olika ställningstaganden. Hon var med andra ord väl förtrogen med författarnas värv och åsikter. Därför tycker jag att hennes kritiska gärning är en fortsatt diskussion med deras böcker som utgångspunkt. Hon skriver om Ellen Klemans bok om Fredrika Bremer, kvinnorörelsens stora förebild. Elin skriver om utopisten Bremer "att hennes framtidsdrömmar kommer att aktualiseras".

Sigrid Fridmans staty av Fredrika Bremer

I en artikel från 1926 kommenterar hon en statystrid i Stockholm, Fredrika Bremer skulle stå staty i Stockholm och skulptrisen Sigrid Fridman hade fått i uppdrag att utföra statyn och det blev såklart en strid om detta. Men kvinnorna avgick med seger, idag finns statyn att beskåda i Humlegården i Stockholm. Elins förhållande till Ellen Key var ambivalent. Vid Keys död 1926 skriver hon om "hennes historiska livsgärning", men några år senare när en ny biografi har kommit ut, är hon mer

kritisk och menar att Key hade en bristande förståelse för kvinnornas verkliga liv i samhället. Samtidigt kallar hon Ellen Key för "vår enda stora kärleksdiktare".

Elins kritik av Sigrid Undset är intressant, hon menar att Undset har en intensitet i sitt skrivande och att hon konsekvent har kvinnan i centrum i sina romaner men hon ifrågasätter alla dessa plågor som kvinnorna måste genomlida och strafftänkandet som genomsyrar romanerna. Selma Lagerlöf skrev Elin om ett par gånger, den första en hyllningsartikel när Selma fyllde 70 år. Sedan skriver hon om romanen *Löwensköldska ringen*, en roman med kvinnor i centrum, både som aktörer och huvudpersoner. Selma Lagerlöf skildrar inte minst "kärlekens stora betydelse".

När Elin i ett kåseri 1930 skriver om journalisten och författaren Ludvig "Lubbe" Nordströms optimistiska syn på den framtida urbaniseringen, påminner hon om att det finns både bra och dåliga sidor med den allt snabbare industrialiseringen. Nordström var vid den här tiden gift med Marika Stiernstedt och paret hade varit goda vänner med Elin och hennes man John Landquist under deras äktenskap. Diskussionerna från vännernas middagsbord fortsatte i tidningsspalterna.

Kvinnosakens många dimensioner – om några opinionsbildare verksamma tidigt under 1900-talet. /Birgitta Ney

Birgitta Ney

Så många och så radikala

Ingrid Holmquist rapporterar:

Lotten Ekman, Vera von Kraemer, Elin Brandell, Else Kleen, Gerda Marcus, Elsa Nyblom, Anna Lenah Elgström och Mia Leche Löfgren – vilka var alla dessa kvinnor? De var pennskaft, kvinnliga journalister liksom Elin Wägner, men de flesta av oss känner nog inte till dem, eller har kanske hört talas om några av dem, men vet inte riktigt vad de har gjort.

Birgitta Ney, litteratur- och medieforskare vid Stockholms universitet, gav oss en kunnig, pedagogisk och livfull introduktion till dessa nu ganska bortglömda journalister från tidigt 1900-tal. Många av journalisterna var verksamma på dagstidningar, andra på veckotidningar som Idun, där Elin Wägner var redaktionssekreterare 1907-1916.

Dagstidningarnas kvinnliga journalister hänvisades ofta till tidningens s.k. "lätta sidor", ungefär familjesidor i dagens tidningar, och inte sällan hade de insmickrande signaturer som Jouette och Nitouche, så att det verkade som om de ingick i en "cancan grupp" som Birgitta Ney uttryckte det. Men bakom denna "lätta" framtoning fanns seriösa yrkeskvinnor, som utnyttjade sin position för att göra feministiska socialreportage om laddade frågor som sexuella övergrepp på kvinnor och barn. Det handlade t.ex. om sexuella trakasserier av kvinnor som var ute ensamma på gatorna – de betraktades närmast som ett lovligt villebråd för män. Journalisternas svar på detta var att skapa opinion för "Gatufrid".

De drev också kampanjer mot sexuella övergrepp och våld mot barn, både flickor och pojkar, såväl övergrepp i hemmen som ute på stadens gator. För att kunna göra sina reportage lämnade journalisterna redaktionerna och följde med s.k. välgörenhetsdamer på hembesök i Stockholms fattigkvarter, där de mötte en fattigdom som de aldrig tidigare varit i närheten av, medelklasskvinnor som de var. Det blev för dem ett sätt att "se verkligheten", ett uttryck som Birgitta Ney inspirerats av hos den brittiska konstvetaren Griselda Pollock, som i sin forskning frågat sig hur kvinnor kunde närma sig aspekter av verkligheten, som både

männen och den sociala omgivningen gjorde sitt bästa för att dölja för dem.

En banbrytare inom socialreportaget var journalisten Gerda Marcus som bl.a. var anställd på Svenska dagbladet och som under en tidigare period var utrikeskorrespondent för Dagens nyheter (1907-11) i Berlin. Hon (och även andra journalister) använde sina socialreportage inte bara för att avslöja missförhållanden utan också för att samla in pengar för att åtgärda problemen. Gerda Marcus var så bra på att få in pengar att hon kallades för "Den stora tiggerskan". 1919 startade hon svenska avdelningen av Rätts Barnen tillsammans med bl.a. Elin Wägener.

En journalist som jag blev särskilt intresserad av var Vera von Kræmer, dels för att hon var så djärv i sitt sociala engagemang och dels för att hon var verksam inom så många olika typer av media. Hon arbetade för flera olika tidningar, både dagstidningar som Svenska Dagbladet, Socialdemokraten och Stockholms-Tidningen, och en fristående publikation som rösträttsrörelsens tidskrift Rösträtt för kvinnor, där hon var redaktör 1913-1918. Hon skrev bokrecensioner, men recenserade också film och 1918-1928 var hon anställd på Svensk filmindustri och skrev filmmanus.

Vera von Kræmer var givetvis djupt engagerad i kampen för rösträtten – ett engagemang som hon delade hon med samtliga journalister här – men hon hade också ett starkt personligt förhållande till frågan om sexuella övergrepp och våld mot kvinnor och barn. Om detta skrev hon en roman: Gud som haver barnen kär. En tidsbild (1915), som bygger på hennes egna erfarenheter från barndomen och de inblickar hon fick av våld i äktenskapet.

En annan bok av Vera von Kraemer, som Birgitta Ney rekommenderade, är självbiografen Brantings på Norrtullsgatan (1939), som nyligen utkommit i nytryck. Där skriver hon om den positiva delen av sin uppväxt när hennes mamma, Anna, hade gift om sig med Hjalmar Branting, som Vera var mycket förtjust i. Boken ger mycket intressanta inblickar i socialt liv under 1900-talets första decennier enligt Birgitta Ney.

Avslutningsvis vill jag lyfta fram den tes som Birgitta Ney hävdade i sitt anförande.

Medieforskningen har ofta hävdad att det som de kvinnliga journalisterna skrev var ointressant för att det kunde ta formen av ett kåseri, det var "lätt" och därför oviktigt. Birgitta Ney har genom sin forskning visat att det tvärtom var tung politisk journalistik, att det skenbart "lätta" skapade ett forum där feministiska frågor om kvinnors villkor och behoven av förändring kunde diskuteras.

Mer att läsa finns i boken *Tidningskvinnor: 1690-1960* (2000) av Birgitta Ney och Kristina Lundgren och i flera andra verk av Birgitta Ney. Kristina Lundgren skriver framför allt om kvinnliga journalister från 1930-talet och framåt. Hon har också nyligen skrivit en biografi om Ada Nilsson, en av Sveriges första kvinnliga läkare. Den ger samma aha-upplevelse som Birgitta Neys föreläsning gav.

Nedanstående uttalande av Vera von K. är hämtat från Göteborgs universitets-biblioteks plattform, Äldre kvinnotidskrifter. I tidningen Iduns serie 1907 med frågor till kvinnor om varför de ville ha rösträtt svarade Vera bland annat:

"Skälet hvarför jag för min del vill ha rösträtt bäres icke af några upphöjda motiv, det är jag skyldig att erkänna. Ur tidsandan, uppfostran, själförsörjnings-plikten och debetsedlarna har det vuxit fram en häpen undran, hvarför vi kvinnor skola stå utanför."

"Jag vill ha min rösträtt för att jag är en normal, fullvuxen människa, det är allt. Och jag ser intet skäl, hvarför jag ej skulle få den."

VERA VON KRÆMER

Kvällsprogram med Solveig Hammarbäck, konsert och information från Lilla Björka

Solveig Hammarbäck

25 år med Elin Wägner-sällskapet Barbro Andersson rapporterar:

Sist på lördagseftermiddagen talade Solveig Hammarbäck om hur det hela började. Litterära sällskap började bli vanliga i slutet av 1900-talet och under hösten 1989 hade t.ex. sällskap för Vilhelm Moberg och Pär Lagerkvist bildats. I januari 1990 samlades så en liten grupp bestående av K.F. Bernander, Börje Schlecker, Marianne Enge och Flory Gate för att dra upp riktlinjerna för ett litterärt sällskap kring Elins författarskap. Senare tillkom Solveig Hammarbäck, som blev Sällskapets sekreterare.

K.F. Bernander var lärare och bibliotekarie på St. Sigfrids folkhögskola. Han kom att betyda mycket för Wägnersforskningen genom sin insats vid en brand i skolans lokaler. När Lilla Björka skulle säljas efter Elins död 1949 bestämdes att alla hennes böcker skulle doneras till folkhögskolan. Böckerna installerades 1954 i den tidigare huvudbyggnaden, kallad Herrgården, som låg där den nuvarande klockstapeln står. 1959

brann Herrgården ner och det var vid den branden som K.F. Bernander organiserade en kedja av lärare och elever som tillsammans lyckades bära ut alla böckerna och rädda dem från lågorna.

En viktig person när det gällde att sprida intresset och värva medlemmar var Flory Gate, som hade ett stort kontaktnät. Så fort hon hade kommit på nya namn skrev hon ned dem på lösa papper som hon vidarebefordrade till gruppen. På så vis hade man redan till hösten samma år samlat 258 personer som ville vara med i sällskapet. Medlemmarna var spridda över hela landet och en särskild stockholmskrets bildades också. Som mest hade sällskapet över 400 medlemmar år 1998, numera ligger antalet runt 350.

Redan den 9 juni 1990 hölls det första årsmötet där också Ria Wägner, Elins brorsdotter, var med. Stadgar utarbetades med målet att arbeta för att minnen från Elins liv och verksamhet skulle samlas in och bevaras. Ett medlemsblad – *Bergsluft* – framställdes och kom ut med sitt första nummer i augusti samma år. Den fick alltså samma namn som den hyllningsskrift vännerna gjorde till Elins 50-årsdag år 1932.

1990 kom också den första småskriften, *Jorden är grunden*, vilken var en utskrift av en intervju som Britt Mossberg gjort med Flory Gate om hennes tankar och idéer. Småskriften har sedan varierat sitt innehåll, men har absolut bidragit till att hålla samman föreningen och den täcker innehållsligt en rad olika teman inom såväl litteratur som politik och religion.

Föreningen fick snabbt lokal anknytning, dels genom bygdegården i Berg, dels genom Märta Schlecker och Gunilla Skogström som aktiva medlemmar. Så småningom kom föreningen också att bli betydelsefull i arbetet med att förvärva Elins hem Lilla Björka i Berg genom att den organiserade en insamling. Lilla Björka ägs och drivs numera av en stiftelse som arbetar efter noggranna byggnadsvårdsprinciper och huset är också kulturminnesmärkt.

1994 blev ett betydelsefullt år. Då firades 50-årsminnet av Elin Wägners inträde i Svenska Akademien på Börshuset, Lilla Björka köptes in, stiftelsen bildades och filmen Åsa-

Hanna visades i Växjö – på villkor att man inte tog inträde. Två föreställningar gavs och bland åskådarna fanns personer som själva kom ihåg inspelningen.

Årsmötena hålls traditionsenligt i Berg i anslutning till Elins födelsedag den 16 maj utom 1994, 2009 och 2014 då de firades i Svenska Akademiens börssal i Stockholm. På hösten genomförs en tvådagars konferens under olika teman på S:t Sigfrids folkhögskola då årets Väckarklocka delas ut till en person som verkar i Elin Wägners anda.

Elin Wägnersällskapet har uppmärksammat en del i pressen under åren. På 1990-talet gjorde sällskapet uttalanden bl.a. mot våldet i tv-kanalerna och mot försvarsdepartementets hållning i fråga om trampminor. Radion hörde också av sig och ville göra program om den litterära sällskapsrörelsen. Lokalt har man uppmärksammat Elin Wägner med ett gatunamn i Växjö, men ingen bor där faktiskt eftersom det är en matargata. Däremot heter en grundskola i staden Elin Wägnerskolan.

Solveig Hammarbäck var sällskapets trogne sekreterare i tjugo år och hade, när hon lämnade över sysslan till sin efterträdare, skrivit 65 styrelseprotokoll och 20 årsmötesprotokoll.

Kvällen avslutades med ett musikprogram i kapellet. Det var musiklinjen på folkhögskolan som presenterade ett program med bl.a. Taube och Bellman och en liten visa med text av Alf Henrikson:

*Natten faller, näktergalen
sjunger nu i jämmerdalen.
Nattvioler börjar dofta,
det gör nattvioler ofta.
Sång och dofter är en gåva,
men de gör det svårt att sova.*

Ester Blenda Nordström – en tidig Wallraffare / Birgitta Ney

Margareta Arteus Thor rapporterar:

SYFTE: Föredragets syfte var att lyfta fram reportern/äventyraren mm, Ester Blenda Nordströms banbrytande och äventyrliga

journalistiska gärning och inplacera henne i ett större perspektiv, som en svensk pionjär när det gäller att ta på sig en okänd roll med målet att "avslöja" valfri verklighet. Idag kallas det ännu för att "Wallraffa", men det borde kanske heta "att göra en Nordström", åtminstone enligt Birgitta Ney.

Ester Blendas berättelse fogas samman med de kvinnliga journalistpionjärer som bl.a. sägs porträtteras i Elin Wägners korta, slagkraftiga debutroman, *Norrtullsligan*, en klassiker från 1908 som sätter vänskap, kamp, kärlek och (kontorist)arbetet i skarp belysning. Forskaren Birgitta Ney (tidigare Stockholms Universitet) ersatte sjuka kollegan Margareta Stål (Göteborgs Universitet) och inledde med att berätta om bakgrunden till ett gemensamt forskningsområde som de bedrivit och utvecklat under många år i olika forskarkonstellationer.

Ester Blenda Nordström bakom ratten

BAKGRUND: Fil.dr. Margareta Stål har bl.a. skrivit om "Ester Blenda Nordströms journalistiska perspektiv 1911-1917" i publikationen *Den moderna Dagspressen 350 år*. Hennes doktorsavhandling (2002) heter: *Signaturen Bansai. Ester Blenda Nordström – pennskaft och reporter i det tidiga 1900-talet*.

Föredragshållaren Birgitta Ney har bland annat sammanställt, kommenterat och skrivit förord till en novellsamling av kvinnliga författare från det moderna genombrottet: *Synd - Noveller av det moderna genombrottets kvinnor* (Ordfront 1993). Boken används i undervisning på Stockholms universitet i ämnena litteratur- och genusvetenskap.

Novellerna bär med sig vittnesbörd från kvinnliga författare, vars berättelser kräver att läsas för att förstå vad som utspelade sig i litteraturen mellan författarna och det moderna genombrottet i sent 1800-tal," säger Ney.

INLEDNING: Ester Blenda Nordström – en modern ung kvinna...

Skam till sägandes är Ester Blenda Nordström en ny bekantskap för mig. Men nyfiken blev jag när jag såg seminarieprogrammet. Personligen trodde jag mig ha någorlunda grepp om vår kvinnohistoria, men nej. Som 23-åring fick jag 1973 anställning på Bokförlaget Natur och Kulturs marknadsavdelning i förlaget beläget på Torsgatan invid Vasaparken, strax ovanför Bonnierkomplexet. NoK grundades av humanisten och den USA-orienterade liberalen Johan Hansson på 1920-talet. Förlagets uppdrag var tydligt orienterat mot nyskapande humanism och aktuella trender inom filosofi, internationell pedagogik, memoarer och så småningom barnlitteratur. Utgivningen av Erich Fromm, Rudolf Steiner, Alf Ahlberg var logiska som författarnamn.

Till mina första uppdrag på marknadsavdelningen hörde att skriva informations-texter om Brita Hebbes nya bok om släktingen Wendela Hebbe, Solveigs Landqvists bok om maken John Landqvist och även om en biografi över Gregor Paulsson (svåger till Elin Wägner). Jag delade skrivbord med förlagsredaktören Inger Wahlström (dotter till "Wahlström" i bokförlaget Wahlström och Widstrand). Hennes mormor var Hanna Pauli, f. Hirsch, konstnären bakom den berömda litterära målningen "Vännerna", där Ellen Key, centralt placerad, högläser vid fotogenlampans sken.

Behöver jag tillägga att jag befann mig i en – från min synpunkt – mycket stimulerande miljö. Bättre kan inte en introduktion till yrkeslivet bli.

NÅGRA REFLEKTIONER: Varför berättar jag nu detta? Jag tror att ett referat mycket väl kan förstärkas av en bakgrund som beskriver varför referenten lyssnar lite extra och känner den speciella nyfikna glädje som ett gott föredrag kan leverera! Att få bli "uppläst" är

det man självklart hoppas på. Därför tror jag kanske att rapporten förtydligas om man vet att min arbetsplats låg ganska nära "Upplandsgatan" där Elin Wägners biografer Ulla Isaksson och Erik Hj. Linder antar att "Ligan" huserade – alltså ett stenkast från Odenplan. I dessa trakter promenerade inte bara en ung Astrid Lindgren omkring, i dessa trakter trivdes tydligen det skrivande folket. Man kan tycka att det borde varit ganska naturligt att känna till personligheter som Ester Blenda Nordström, påminnande om amerikanska kvinnoörelsens Amelia Earhart. Tyvärr nej. Nu blev det Birgitta Ney som lyfte min okunnighet 2015.

Birgitta lyfter fram en imponerande krets intellektuella, hårt arbetande, livserfarna, engagerade och beresta kvinnor – inte bara Ester Blenda Nordström. Denna spänstiga "Liga" av journalistpionjärer, som i början av 1900-talet vid en eller annan tidpunkt varit verksamma på Svenska Dagbladets redaktion, vill man genast veta mer om. Redaktionen på Svenska Dagbladet verkade vara en "centralstation" för kvinnliga pennskaft och kopplingarna mellan kvinnorna var legio för livslånga vänskapsband.

I en arrangerad gruppbild visas en mycket ung Ester Blenda spelande "upptagen" i telefon. Célie Brunius intog en grandios pose vid det redaktionella skrivbordet, där hon medarbetade 1907–1921. Som professorsdotter, gift med sex barn, genomförde hon ett avancerat yrkesliv, bl.a. som redaktör på Bonniers, författare och mycket upptagen i kvinnoptionjärernas paradgren – föreningsrollen – bland annat som ordförande i Yrkeskvinnors riksförbund och ledamot i Rädda Barnen!

Andra yrkeskvinnor och pennskaft presenterades av Birgitta Ney:

Ellen Rydelius, grosshandlardotter som ovanligt nog fick bedriva högre studier. Hon tog en fil.kand. och blev en känd översättare klassisk rysk litteratur, reste i Ryssland och var verksam på Svenska Dagbladet 1908-09, vidare på DN och Idun och gift med Elin Wägners bror. Hon medverkade i en film från "Ligans" journalistmiljöer. Dotter och en viktig samarbetspartner var Ria Wägner, känd från TV:s barndom.

Elisabeth Krey, gift Lange, föddes i Stockholm, fil. kand. i Uppsala, studerade i Paris och Oxford, anställdes vid Svenska Dagbladet runt 1910, blev första redaktör för tidskriften "Rösträtt för kvinnor, 1912. Blev så småningom Svenska Dagbladets Romkorrespondent i mitten på 1920-talet och prövade även författarrollen.

Gerda Marcus, även hon journalist, översättare och 1907–1911 utrikeskorrespondent i Berlin för Dagens Nyheter och NDA. Hon har också kallats SvD:s första socialreporter. Som socialarbetare var hon en stor organisatör och med från början i grundandet av Svenska föreningen Rädda Barnen 1919! Det är helt obegripligt för mig som nutidsmänniska, hur dessa kvinnor hann med allt de gjorde. Marcus kallades "Den stora tiggerskan" och samlade med kampanjer och föredragsturnéer in hundratusentals kronor till barn i ett lidande Europa. Gerda Marcus härstammade från en prominent judisk släkt som invandrade på 1700-talet till Sverige och det filantropiska arbetet var naturligt för henne såväl i den mosaiska församlingen som ute i Europa, i Berlin och Wien. Hon blev chefredaktör för Thalia, hon älskade teater och var filmrecensent.

Elisabeth Krey skrev 1916 en artikel som presenterade 17 kvinnliga journalister, där Gerda Marcus var självklar i en yrkesgemenskap som - enligt uppgifter i Svenskt Biografiskt Lexikon - varade livet ut mellan henne och de övriga som t. ex. Elin Wägner, Marika Stiernstedt, Célie Brunius, Elin Brandell, Anna-Lenah Elgström-Collijn och Krey-Lange själv...

Slutligen är inte denna krets fullbordad utan att nämna Vera von Kraemer, Elin Brandell och Else Kleen.

Officersdottern **Vera von Kraemer** var född i Visby, journalist, författare och översättare. Hon laborerade med minst fyra pseudonymer varav "Cecilia med nålen" tillhör de mer udda i genren, men har sin förklaring. Hon skrev bland annat handböcker i textil- och handarbete. Som dotter till Anna Branting och styvdotter till Hjalmar, skrev hon *Brantings på Norrtullsgatan* (1939). Redaktör var även hon förstås på "centralstationen" d.v.s. Svenska Dagbladet, där alla verkade mötas vid något tillfälle under karriären. Dessutom anställd på

Svensk Filmindustri under 1920-talet.

Man blir alldeles tagen av hur MODERNA, MEDVETNA, ALLSIDIGA OCH FRAMÅT kvinnorna i Ligan var! Man kan också gissa att de tipsade varandra om uppdragen så det var en verklig "liga" som höll samman...

Elin Brandell, var precis som Brunius, professorsdotter och blev fil.kand. vid Uppsala Universitet. Hon fick direkt anställning på Dagens Nyheter 1906 och skrev under pseudonymerna "Opolitiska frun", "Regan" och "Clementine"! Gick på Anna Whitlocks skola vid Humlegården, en plantskola för rösträttsfrågan. Studier i Paris och resor före första världskriget till London och Berlin 1913. "Opolitisk" var hon säkert inte! Gift med en journalist, mamma till journalister.

Else Kleen var född i Wien. Hon var gift fyra gånger men mest känd genom sista äktenskapet med socialministern Gustav Möller från 1926. Hon var journalist ut i fingerspetsarna, med början på Dagens Nyheter 1906. Möller har kallats "välfärdsstatens skapare" men i sammanhanget har hans äkta fru säkert betytt mycket för hans utveckling i ministerrollen med sin frispråkiga person - på gott och ont. Fanns säkert irritation kring hennes texter om "kvinnosaken" bland manliga kollegor i regeringen! Det skrivs i Svenskt Biografiskt lexikon att Kleen gjorde en betydelsefull humanitär insats", så det är ett gott betyg.

SLUTSATS: Några var gifta, några hade barn, några hade god ekonomi för sin tid, andra knapert. Inriktning och personligheter hade stor bredd och alla hade de extravaganta eller outgrundliga signaturer. Man förstår att det tagit en hel del forskarmöda att klarlägga vem som skrivit vad med alla dessa signaturer och pseudonymer att härleda. Dessa kvinnor tillhörde en liten, mycket välutbildad krets - det fåtal vid denna tid med akademiska examina. De jobbade och reste, tog risker och gjorde skillnad i livet - inte enbart för sig själva och varandra. Utan för en stor grupp tacksamma läsare. De flyttade berg och gav människor insikter om ett annat liv med andra möjligheter. Så tänker jag när jag går ut från Birgittas föredrag!

FRÅN "PIGA" TILL REPORTAGE PÅ FLERA KONTINENTER

Bilder visas, det är ett klassiskt föredrag. En ung kvinna gör en utflykt på motorcykel... lädermundering och allt. Vem ÄR hon? Bilder följer: Ester Blenda Nordström och Elin Wägner på motorcykelfärd visas. Tufft! I korta drag berättas om den legendariska pseudonymen "Bansai" som dök upp som piga 1914 i Svenska Dagbladet. Ett stort rabalder uppstod kring detta nyskapande, avslöjande reportage där journalisten Ester Blenda Nordström "lurade" sig in i rollen som piga, alltså begick det som idag kallas "att Wallraffa"!

Reportaget hette: "En månad som tjänstflicka på en bondgård i Södermanland" – Hur det såg ut hos herrskapet, hos pigor och drängar". Ett journalistiskt genombrott, berättar Birgitta Ney.

Det blev mycket uppskattat av alla som slavade på landsbygden med hemska arbetsvillkor. Men den som ägde gården – det lata herrskapet – kände sig utpekade och anlade moteld med en egen stridsskrift – "Ett pennskaft som piga. Svar av Bonn i Taninge" – som tvärtemot syftet, drog löjets skimmer över den prövade "bonnen"!

Detta rabalder tog ändå hårt på pennskaftet Ester Blenda. Hon reste upp till samernas land i norr och blev lärare åt små skolbarn i en samekåta. Boken som blev resultatet av hennes utvandring till stillheten i norr kallades *Kåtornas folk* och blev en framgång, som kom ut på Wahlström och Widstrands Förlag.

Vi får se en bild på vännen Elin Wägner med Ester Blenda Nordström i samedräkt och ytterligare en kvinna. Det märks att motorcykeln begagnas av de äventyrslystna kvinnorna!

Vem var hon då den gäckande Ester Blenda som körde motorcykel och egen bil som syns på 1920-talets fotografier, som blev samelärare i norr och prövade på livet som journalist och "emigrantluffare" i Amerika. Med mera äventyr, ovanliga för sin tid och för en ung kvinna. Helt spektakulära äventyr!

Hon "gifte sig" med en manlig forskarvän för att som kvinnlig journalist få möjlighet att komma till Kamtjatka får vi veta. Och man

skiljdes så snart som man kommit till Sverige. Det framgår att en kvinna var hennes livs kärlek.

I boken: *Amerikanskt – Som emigrant till Amerika*, förflyttar hon sig till den nya världsdelen, dit så många svenskar emigrerat. Och naturligtvis besöker hon svenskbygderna... Kanske var det Åhlén & Åkerlund som betalade kalaset, med lyxig överfart från Köpenhamn till New York 1922? Och en bok blev det som sagt. Femton artiklar under sex månader kom att publiceras löpande, illustrerade med hennes egna bilder, som betalades med 5000 kronor (som motsvarar 120 000 kronor i dag).

Elin Wägner, Ester Blenda Nordström i samedräkt och okänd kvinna.

Dessa pennskaft slet oerhört hårt. De fick dåligt betalt. De var stjärnor i ett eget universum. Ester Blenda själv fick en stroke och vårdades av släktingar till hon gick bort 1948. Jag blev nyfiken och läste vidare och hittade en släkting – far? – som var entymolog /fjärilsforskare. Som av en händelse reste denne man också till samer i norr och till Kamtjatka. Kan det vara en anledning till Ester Blendas val av mål för sina reportageresor?

Birgitta Ney berättade avslutningsvis om dokumentärfilmen av Anna Hylander som kommer 2016 (?) Det ska bli oerhört spännande att se den!

PS. 1 november kl 15.00 kommer Anna Hylander till Lilla Björka och berättar och visar filmklipp om Ester Blenda Nordströms äventyrliga liv. Ingår i Smålands kulturfestival, förboka gärna biljett!

Dagens opinionsbildning via sociala medier / *Camilla Carnmo*

Camilla Carnmo

Olga Persson rapporterar:

Sociala medier, vad är det? Och hur sociala är de egentligen, medierna? Det var inledningen på Camilla Carnmos föreläsning om de nya påverkansmöjligheterna som nya plattformar ger oss. Utgångspunkten var att sociala medier är något positivt och att de dessutom är gratis. Detta är givetvis inte helt sant, ingenting är gratis. Vi betalar med att delge de stora internetföretagen information om oss själva, med vår tid och ibland också med vår integritet.

Sociala medier bygger givetvis på tillgång till, och kunskap om, internet. Detta delar in oss i grupper. De som kan och vill delta och de som av olika anledningar inte deltar i den virtuella diskussionen som pågår hela tiden, dygnet runt och var som helst i världen.

Skulle Elin Wägner ha använt sociala medier? Camilla trodde definitivt det och gav

oss också smakprov på hur detta kunde ha sett ut i praktiken. Jag är beredd att hålla med henne om att Elin förmodligen hade varit en flitig Facebook- och Twitteranvändare. Hennes ofta korta och mycket kärnfulla budskap hade lämpat sig väl för formatet. De längre resonemangen hade hon nog fortsatt föra i diskussionen med människor runt sig och i sina böcker. För vi får inte glömma att det verkligen mötet, och resan till en annan människa inte helt kan ersättas med orden i en dator eller på en surfplatta.

Ett problem som togs upp var det som kallas "näthat" och som ofta riktas mot kvinnor som tar plats i det offentliga samtalet. Hur ska vi förhålla oss till människors till synes omättligen behov av att vräka ur sig anonyma, hatfulla kommentarer eller rena hot mot kvinnor som tar plats? En verksam motreaktion mot detta är det som kallas "nätkärlek". Att lika många människor skriver uppskattande och stöttande kommentarer i stället för hat. Och det kan vi alla hjälpas åt med i Elin Wägners anda! Att ifrågasätta och stå upp för de kvinnor som tar plats, även när vi inte alltid håller med dem i sak.

Sociala medier är här för att stanna. Vi kan alla ha nytta av dem. Men vi måste också titta upp från I-phonen och se människor i ögonen i det som kallas för "det riktiga livet" (IRL, in real life, på dataspråk ☺).

Årets Väckarklocka Ebba Witt-Brattström

Ebba Witt Brattström & Ann-Margreth Willebrand

Stå i bredd – 1970-talets kvinnor, män och litteratur

Björn Theorin och Järda Blix rapporterar:

Förväntan råder i salen – så kommer hon i flygande fläng direkt från Stockholmståget. Professorn med det yviga håret, iförd skinnjacka och med sväng i kjolen tar emot Väckarklockan, enligt motiveringen bland annat för att Ebba Witt-Brattström "helt i linje med Elin Wägners idéer om patriarkatets makt och feminismens nödvändighet, har gjort oss medvetna om patriarkala strukturer inom litteraturen och litteraturhistorien...". Ebba berättar hur stolt och glad hon är över detta pris:

- Elin gav mitt liv riktning. Jag läste *Pennskaftet* som ung. Det borde alla pojkar och flickor göra! Skolan bör dela ut boken i högstadiet!

- Elin har haft förmågan att väcka många av oss till att förstå de sega patriarkala strukturerna. Det handlar om individens och kollektivets frigörelse samtidigt, både självförverkligande/emancipation för var och en, men också för hela gruppen. Adjunkt Kerstin Wallmark i *Pennskaftet* har den aktivistiska systerblicken, en innovation i svensk litteratur. Och *Pennskaftet* betraktar prinsessor och prostituerade från samma enkla synvinkel – "hon är ju ändå ett kvinns".

Bland kvinnorna i rösträttsrörelsen fanns en stor kraft och uthållighet. Kraften att hålla ut kunde kvinnorna hämta i sin nya känsla av att vara del i en könsbestämd gemenskap. Kraften behövdes när kvinnorna möttes av etablissemangets hån "ni kommer ju ändå ingenvart" och motstånd till exempel 1914 när Elin Wägner lämnade in de 300. 000 insamlade namnunderskrifterna för kvinnlig rösträtt och möttes av kommentaren: "Offra er lilla själviska sak för fosterlandet."

1970 var Ebba själv aktivist i kvinnorörelsen, och hon tycker sig nu på 2010-talet se en återkomst till det tänkande som då var aktuellt, men som inte var så gångbar utan hånades. Den mansdominerade "kulturdebatten" samlade under årtiondena efter 70-talet damm angående denna viktiga period och gjorde gällande att den bestod av tråkiga kvinnliga "bekännelser".

Ebba har i många år funderat över varför – var det så dålig litteratur? Bara brukslitteratur? Ebba skrev en aktivistbiografi: *Å alla kära systrar* (2010) om 1970-talets kvinnorörelse och fick beröm av både kvinnor och karlar. Då tänkte hon: Jag tar fram böckerna som ligger i kartonger i källaren (inte placerat där av mig...) och förvånades: även män förändrades och skrev strålande litteratur.

Även om kvinnorna var drivande under 1970-talet var det viktigt för 70-talsfeministernas ideologi att männen skulle med och stå i bredd (uttrycket myntat av Märta Tikkanen). Utgångspunkter för 1970-talslitteraturen finns i 60-talets könsrollsdebatt, startad av Eva Moberg 1961 med essän *Kvinnans villkorliga frigivning*. Sonja Åkesson är en annan viktig författare.

Ebba ger oss en rapp genomgång av alla banbrytande texter som lyfter fram vanliga människors erfarenheter och ordsätter erfarenheter som inte tidigare varit ordsatta. 1970 kom *Rapport från en skurhink* av Maja Eklöf – "direkt ur hästens mun, helt fantastisk", säger Ebba. Jämför gärna med Myrdals *Rapport från kinesisk by*, som har ett ovanifrånperspektiv. Städerskan blev en symbol för slaveri under patriarkatet och kapitalet.

Medelklassfeminismen tog också ett väldigt språng. 1971 kom Greers *Den kvinnliga eunucken* och skapade ett vassare och högre tonläge i debatten.

- Vi försökte "konstruera" en kvinna som inte var en Barbiedocka.

Du människa av Marit Paulsen gavs ut 1972. Då delade 2/3 av den kvinnliga arbetskraften arbetarklassens villkor, och enligt Paulsen var det "en form av koppleri" att männen med yrkesarbete drog nytta av hustruns lön utan att hjälpa till hemma.

Ebba talar om "det stora slaget om moderligheten". Ulla Isakssons *Paradistorg* (1973) och Gerd Brantenbergs *Egalias döttrar* (1977) blev språkrör för ädelfeminismens viktiga livsbevarande princip, rakt i Elin Wägners traditionen: kvinnor ska kräva utrymme för moderlighet. Detta ville inte unga feministaktivister höra, utan kallade det "modersmystik"!

Med *Häxringarna* från 1974 och följande romandelar skriver Kerstin Ekman fram en mäktig "Her-story" från kvinnors och maktlösa

mäns synvinkel, befruktad och driven av "lågintensiv vrede".

Kvinnoåret 1975 kommer en ny typ av råhet fram när manliga författare (som skriver utifrån ett mansmedvetande i kris) antar den feministiska utmaningen. Bergmans *Scener ur ett äktenskap* är "jättesjuttio", menar Ebba.

- Jack från 1976 tyckte vi illa om, men han blev dock halvbefriad.

Sven Lindqvists *En älskares dagbok* och *En gift mans dagbok* fick manliga kritiker att se rätt. PO Enqvist ger en ny bild av Strindberg i "Tribadernas natt". Inget tidsdokument utan exakt som den sena festen i köket med rök och rödvin, Parador.

I *Det mest förbjudna* (1976) sexmissbrukar Anna på grund av att mamma är pryd. Kerstin Thorvall ordsätter erfarenheter och förmedlar nyheten att kvinnor över 50 har sexuella behov. Många exempel finns på den feministiska realismen med idealet "stå i bredd", t.ex. S.Y. *Glädjen* av Inger Alfvén och Gun-Britt Sundströms klassiker *Maken*.

Märta och Henrik Tikkanen för en könsdialog i sina böcker, ett parskrivande som heter duga. Han som står framför säger sig inte vara beredd ta ett steg tillbaka. Tankefel, menar Ebba, kvinnan ska ta ett steg fram. Märta Tikkanen slog igenom med *Män kan inte våldtas* (1975), den påverkade debatten och sexualbrottsutredningen stoppades. I diktverket *Århundradets kärlekssaga* är mannen ofattbart egotrippad. Han fick manuset, kulturmannen säger: "Jag är så lycklig att jag har inspirerat dig till det här mästerverket!"

På 1980-talet kan man säga att feminismen redan var helt ute. Männen gick tillbaka från 70-talets progressiva mansideal.

En fråga från publiken: Hur står sig slagordet "Stå i bredd!" idag? Ebbas svar blev att något är på gång. Se på Lena Anderssons och Kristina Sandbergs senaste romaner, där utåt obetydliga öden får sin beskrivning på nya sätt. Men som alltid händer inget om vi inget gör. Män socialiseras fortfarande till våld och krig. Feminismen har mycket mer blivit kvinnors börda än på 70-talet. Kvinnor blir argare och

argare. Det pågår snarare ett pappa-angrepp än ett modersuppror!

Sista frågan: Vem får din väckarklocka?

Ebba: Hundra klockor hade behövts. Jag får fundera...

Ebba avslutar med hänvisning till arbetet med *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*, där artiklar om tusen år av kvinnors skrivande och 820 författare har samlats. Se nordicwomensliterature.net!

En mycket inspirerande och medryckande framställning, tycker dagens pennskaftshållare, som väntar med spänning på vem Ebba kommer att låta Väckarklockan ringa för.

Lunch och avslutning

Som vanligt god mat på folkhögskolan och många som utbytte mailadresser för vidare kontakter. Alla verkade nöjda och glada, föreläsarna hade givit oss mycket att fundera över och tips för att läsa vidare, vädret hade varit fint och fyra kvinnor hade utnyttjat lördagens lunchrast till bad i Helgasjön i stället för att följa folkhögskolans nya trädpromenadsförslag, som ersatte den traditionsenliga promenaden med Börje. Många av oss saknade honom!

Sällskapetets kassör räknade ihop hur mycket vi fick ihop till Rädda Barnens flyktinghjälp genom försäljning av antologin *Det första fotstegets moder* för 100 kr, varav allt gick till flyktingarna, samt försäljning av korsstygnsväskor, varav 100 kr per försäld väska också gick dit. Summan blev 6100 kr.

Sällskapetets ordförande vill gärna avsluta med att uppmana flera att ta aktiv del i Sällskapetets aktiviteter som pågår tack vare Växjö kommuns stöd för det fria ordet och det litterära arvet. Hör av dig till någon i styrelsen om du vill hjälpa till!

Vi hoppas på återseende nästa år!
Elin Wägner-sällskapetets styrelse

Red. Marianne Enge Swartz
Foto. Björn Theorin

Motivering till Väckarklockan 2015:

"Ebba Witt Brattström tillhör sedan flera decennier landets ledande litteraturvetare och har under lång tid varit en av de tongivande i Sverige då det gäller feministisk teori, kvinnolitteraturforskning och kvinnolitteraturhistoria. Helt i linje med Elin Wägners idéer om patriarkatets makt och feminismens nödvändighet, har Ebba Witt Brattström gjort oss medvetna om patriarkala strukturer inom litteraturen och litteraturhistorien liksom om nödvändigheten av att bjuda dessa motstånd, inte minst för att kunna revidera synen på kvinnliga författare.

Med böcker om bland andra Moa Martinson, Edith Södergran och nu senast om 1970-talets litteratur, liksom genom att ha varit en av huvudredaktörerna för Nordisk kvinnolitteraturhistoria, har hon inte bara fördjupat förståelsen av en rad författare och skönlitterära texter utan också av de i grunden könsspecifika villkor som präglar dessa liksom läsningen av dem."